

KONUK YAZAR

PROMETHEUS'TAN MODERN TEKNOLOJİYE İNSANLIĞIN TRAJİK ÖYKÜSÜ
Senem Kurtar*

Zorba mutsuzdur. Haksızlık ve kötülük mutluluk getirmez. Platon'un, *Devlet* diyalogunun II. Kitabında yer alan ve *Gyges Söylencesi*'nin temel savı olarak bilinen bu sözü binlerce yıl sonrasında insanlığın durumu için ne söylemektedir? Burada, *zorba*'nın mutsuzluğu, doğal düzenden kopuşa işaret eder. Ruhtaki birliğin ve bütünlüğün parçalanmışlığıdır. Diğer yandan, mutluluğa bir tanım getirecek olursak, *eudaimonia* olarak mutluluk, doğanın kendine özgü düzenini ve şeylerin doğasını anlamaktır. Bu düzen, çıkarlar, koşullar, bireysel varoluşu kendi üzerine kapatan ve bencilleştiren her tür eğilim ve yönelimden uzaktır. Mutluluk, bir bütün olabilmek ve hakikatin doğasına ait olabilmek için bizi *doğanın kendine özgü görkemli düzeninden uzaklaştıran her şeyden geriye çekilmektir.* Modern çağda, modern kent yaşamı içerisinde zorba, tek bir kişinin adı olmadığı gibi, bir iktidar ya da yönetim biçiminin adı da olamaz. Zorba her yerde ve her şeyde hüküm sürmektedir. Ama en önemlisi de uzun yıllardır insanı tek temel ve üstün değer olarak gören tavır ve düşünme biçimindedir. Bu nedenle, hümanizm, batılı ussal hesaplayıcı düşünme, teknoloji, her tür ideoloji, devlet, yasa, kapitalizm *zorbanın* yeryüzündeki tarihsel uzantılarıdır. Peki, modern teknoloji çağında doruğuna ulaşan bu zorbalık tarihinin kökeni nedir? Eğer tüm süreç, başından ulaştığı sona değin insanın soyut, metafizik ve nesnel bir özne olarak merkeze alınmasında noktalanmakta ise o halde, öncelikle insan varoluşunun kökenine ve onun yeryüzü, doğa ya da onu kuşatan çevre ile nasıl ilişkilendiğine bakılmalıdır. Bu, oldukça eski bir öyküdür. Ancak izleri hala varlığını korumaktadır. Platon'un *Protagoras* diyalogunda derinlikli olarak yorumlanan bu söylene bize insan varoluşunun yeryüzündeki yeri ve anlamını göstereceği gibi, aynı zamanda, onun yeryüzü için kaçınılmaz bir *tehlike* olduğunu açıklamaktadır. Peki, *tehlike* nedir?

Aesychlus'un çarpıcı tragedyasında, Prometheus'un *ızdırabı* tehlikenin anlaşılması için yol gösterici olacaktır. Prometheus'un acısı, onun bitmek bilmeyen ızdırabı bugün modern teknoloji olarak varlığını duyuran ızdırıp, acı ve zorbalığın kaynağını gösterir. İnsan olmak, günümüz şartlarında, hala bu acı ya da ızdırabın nasıl dindirileceğini çözme çabasıdır. Bu, ayrıca, modern çağın tüm mutsuzluk ve sıkıntı söyleminin de kökenidir. Bu kökenini

* Yrd. Doç.Dr. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü

derinlikli olarak anlayabilmek için, Prometheus’a ve onun insanlığa armağan ettiği yenilikler ya da icatların ardından kendi ızdırabı ile nasıl baş edeceğini bilememesi ve çektiği sıkıntının nedenine yönelmeli ve onun, günümüzde izlerini koruyan öyküsünü, içinde bulunduğumuz çevre krizi ile ilişkisinde değerlendirmeliyiz. Peki, o zaman şöyle başlayalım: Prometheus insana “ne” armağan etmiştir ve bu armağan, insan varoluşunda hangi nitelikle örtüşür? İnsana armağan edilen, güneş alan binalar inşa etmenin bilgisinden, yıldızların konumunu anlamaya, sayılarla hesap yapmaya ya da harflerle yazı yazmaya kadar her şeyin bilgisini kuşatan bir “bilgi”dir. Antik Yunan düşüncesi için bu bilgi *tekne*’dir. İnsanı kutsallaştıran ve doğal düzende ayrıcalıklı bir yere oturtan hastalıklara çare bulmaktan yerin altından maden çıkarmaya değin tüm yetileri *tekne*’dir. Kısacası, *insana özgü her sanat (tekne), Prometheus’un armağanıdır*. Peki, eğer durum bu denli utkulu bir biçime sahipse o halde, Prometheus neyin ızdırabı içindedir. Aeschylus onun acısını oldukça çarpıcı bir biçimde betimlemekle birlikte, bu acının kaynağı hakkında pek de bir şey anlatmaz.

Prometheus, bilindiği gibi, Tanrı Zeus’a başkaldırır. Çünkü Zeus, insan türünün büyük bir hata olduğunu düşünmektedir ve onu başka bir türle değiştirmeye karar vermiştir. Öykünün bu düz anlatımının yanı sıra ve ayrıca, bizim için burada büyük bir değer taşıyan çok daha derinlikli anlatımına Platon’un *Protagoras* diyalogunda rastlamaktayız. Burada, Protagoras’ın bu eski söylenceyi derinlikli olarak açılması ilgi çekicidir. Protagoras, öyküyü şöyle anlatır: Tanrılar ölümlüleri yarattıktan sonra Prometheus ve kardeşi Epimetheus’a her bir ölümlü yaratığa en iyi biçimde yaşaması için gerekli olan donanımı vermekle görevlendirir. Prometheus düşünce öncesini, Epimetheus ise düşünce ardını temsil eder. Epimetheus, Prometheus’u bu görevi kendi başına yapabileceğine ikna eder ve görevini tamamladıktan sonra da kendisini sınamaya çağırır. Epimetheus, kimi hayvanlara hızlı koşmayı, kimilerine uçabilmeyi, kimilerine ağaçtan, kimilerine köklerden beslenmeyi, dolayısıyla her birine kendi yaşamını sürdürmek için gerekli yetileri verir. Ancak insana sıra geldiğinde Epimetheus bunun ne olacağını düşünebilecek kadar zeki ve bilge olmadığı için onunla ne yapacağını bilemez ve Prometheus’tan yardım ister. Prometheus, insana bakar ve onun ne derece çıplak, savunmasız, silahsız, fiziksel güçten yoksun bir yaratık olduğunu düşünür. Bunun üzerine ona en yakışacak şeyin gün ışığı gibi yeryüzünü aydınlatacak ve daimi bir şey olması gerektiğine karar verir. *Hephaestus ve Athena’dan sanatların bilgeliğini ateşle birlikte çalar ve onu insana armağan etmek için muhafaza eder*.

İnsan, böylece, gündelik yaşamın bilgeliğiyle tanışmakla birlikte *politike tekne*'ye (yurttaşlık ve sitenin bir parçası olmanın bilgeliği ki Antik Yunan için bu en değerlidir) sahip değildir. Çünkü o hala Zeus'tadır. Prometheus tam da bu nedenle *ızdırap* çekmektedir. Bir yandan insana en iyi biçimde yaşaması için gerekli olanı vermiştir. Diğer yandan bunun önemli bir kısmını Zeus'ta bırakmıştır. *Politike tekne* olmadan insan hem kendisi hem diğer yaratıklar hem de yeryüzü için bir tehlikedir. Bu, bugün adına çevre krizi denilen kaçınılmaz durumun kökeni olan bir tehlikedir. Teknolojik baskı, düzen ya da kontrol, yurttaşlık ve şehrin bilgeliği olmaksızın hastalık saçar. Bir arada yaşamının erdemi ve bilgeliğine yani *ethos*'una uzak düştüğünde teknoloji en büyük tehlikedir. Zeus, tüm insan türünü tamamen ortadan kaldırmaya hazırlanmışken Prometheus bize hala çözemediğimiz bir soru bırakmıştır: *İnsanlığın öyküsü*. Bu nedenle, kendini bir kayaya zincirleyerek kartalın her gün ciğerinden bir parça almasına ve ziyafet çekmesine izin verir. Bunu gören Zeus onun acısına son verebilmek için insana *politike tekne*'yi vermek üzere Hermes'i yollar. Hermes, insanlar arasındaki *saygı, hak ve adaletin* sanatını yeryüzüne getirmiştir Böylece şehirler kurulur ve düzenlenir, insanlar birbirine *dostluk* ile bağlanır. Ancak bu konuda da hala bazı güçlükler vardır. Hermes, Zeus'a *politike tekne*'yi tüm insanlara eşit olarak mı yoksa diğer sanatlarda olduğu gibi bu sanatın ilgili olduğu kişilere mi vereceğini sorar. Yanıt, hepsine aynı oranda dağıtması gerektiğidir. Eğer yalnızca bazıları ya da belli bir sınıf bu sanata sahip olur ve diğerleri olmazsa bu durumda site olarak şehir ya da yurttaş olmak başarılabilir. Şehirler düzenlenemez ve biçimlendirilemez. Yurttaşlık erdemi ve politika sanatı herkes içindir. Ancak diğer yandan erdem tek bir şey değildir. Bilgelik, ölçülülük, cesaret, adalet, dindarlık gibi pek çok biçimi vardır. Sokrates, bu erdemlerin yalnızca onlara sahip olabilene ait olduğunu, eşit dağıtılmadığını savunur. *Bazısı cesurdur; bilge değildir. Bazısı dindardır ama adil değildir*. Eğer Protagoras, yurttaşlık sanatını herkes için görmekte ise onu öğretebilir demektir ve dolayısıyla da onun bilgisine sahip demektir. Ancak, her daim olduğu gibi, Protagoras da Sokrates'in itirazları karşısında dayanamaz ve bu sanatı tanımlayamaz.

Peki, hiç umut yok mudur? Politik bilgelik olamaz mı? Yurttaşlık sanatını açıklamak ya da öğretmek olanaksız mıdır? Bunlar oldukça güç ve derinlikli sorulardır. Çevre krizi, çevrebiliminin tam da bu etik ve politik değerlerle ilintilendirilme çabasını anlatır. Modern dünyadaki yanlış, eksik ya da yıkıcı yaklaşımları çözümler. Ancak diğer yandan tüm bu sorunların ve sıkıntıların modern dünya ile sınırlanması da olanaksızdır. İnsan varoluşu ve onu kuşatan çevre ya da doğa arasındaki ilişki ve bu ilişkinin nasıllığı sorunu yeryüzü tarihinin en eski açmazıdır. Protagoras'ın "insan her şeyin ölçüsüdür" sözü daha en başından

bu konuda derin bir yanılgı olarak kendini açar. Çünkü değer yargıları insan bilincinde konumlandırıldığında onun dışındaki tüm canlı ya da cansız şeylerle ilgili doğrular, yanlışlar, yargılar, değerler de insan merkezci bir temele oturtulmuş olacaktır. *O halde, ihtiyacımız olan değerler konusunda yeni bir düşünme yoludur.* Ancak bu düşünme yolu artık yalnızca ve doğrudan değerlerle ilintili de olamaz. Bir arada ve her bir türün, cinsin, farklılığın kendi değerinde açığa çıkmasına izin veren ve temelinde saygıya dayalı bir düşünme biçimi ve dolayısıyla bir tavır olmalıdır. Peki, o halde, değer nedir? Değeri tanımlarken özellikle insan ve çevre ya da doğa ilişki bağlamında iki temel tanım yapmak olanaklıdır. Bunlar, araçsal değer ve özsel değer ya da öz-değeridir. Sorun insan-olmayan habitatın değersiz görülmesinin aksine öz değere sahip olarak görülmemesindedir. İnsan dışındaki tüm şeyler, canlı ya da cansız çevre yalnızca öz-değer yani insanın değeri için ve ona hizmet eden ya da onun işine yarayan bir şey olarak değerlidir. Bu nedenle de özünde yani kendi varlığında bir değer taşımayıp yalnızca bir araç olarak değerli görülür. Burada, aracın yöneldiği amacı belirleyen de her daim insan varoluşunun kendisidir. Kant ahlakı düşünüldüğünde bu tavrın etik açılımı net olarak görülmektedir. Kant ahlakı için, ahlaksal özne, ussal varlık ve usu amaç edinen varlık olarak yalnızca insandır. İnsan, kendi amacını kendinde taşır. Bu amaç, her bir ussal varlığın bir diğerini aynı gerekçeyle amaç edindiği bir amaçlar krallığında temellenir. Ancak söz konusu olan bu insan merkezci tutumun yalnızca bireylerin öz değeriyle aşılması olanaklı değildir. Daha bütünlükçü bir bakış gerekir. Bu bağlamda, Peter Singer ya da Tom Regan'ın hayvan hakları konusundaki çabaları oldukça değerli mücadeleler olsa da çevre merkezci yaklaşımlar ve bir çevre etiği oluşturma savunusu hayvanları da yeterli görmez. Etiğin alanı tüm yeryüzünü, ekosistemi, habitatımızı saracak biçimde genişletilmelidir. Aldo Leopold'un *yeryüzü etiği* bu konuda değerli bir adımdır. Etiğin hümanizmi aşması gerektiğini savunan Leopold şöyle söyler: *İnsanın yeryüzüyle ve orada yetişen bitki ve hayvanlarla nasıl bir ilişkisi olduğunu anlatan bir etiğe henüz sahip değiliz. Yeryüzü hala Odysseus'un köle kızları gibi bir mülkiyettir. Yeryüzü ilişkisi dar anlamda ekonomik, ayrıcalıklardan oluşan ancak sorumlulukları anlatmayan bir ilişkidir.*

Bununla birlikte, Callicott'un bir şeyin haklılığını, doğruluğunu onun canlı topluluğunun bütünlüğünü, uyumunu ve güzelliğini korumasında temellendirmesi de çarpıcıdır. Burada, Hume'un sözünü ettiği olan/olması gereken ikileminden arınmış bütünlükçü bir etik aranmaktadır. Ahlaksal ve toplumsal duyarlılık ussal yetide değil; duygularda temellenmelidir. Peki, duygular ussal olandan ayrılabilir mi ya da ondan tamamen uzak ve bambaşka şeyler midir? Protagoras diyalogunun sonunda Sokrates ve Protagoras yer

değiştirir. Başta erdemın bilgi olduğunu ve öğretilebileceğini söyleyen Protagoras, bunun tam tersi bir sonuca varır. Sokrates de Protagoras'ın tam aksine. Prometheusçu düşünme biçimi usun çok daha geniş bir açılımını haber vermektedir. O halde, yurttaşlık sanatını ve onun bilgi olup olmadığını bir de pozitif/negatif özgürlük açısından düşünmek gerekir. Karl Marx'ın 1844 *El yazmaları* ve *Yahudi Sorunu*'nda olduğu gibi özgürlük bireye tanınmış ve kamusal alandan kopuk ya da onunla sınırlanmış bir hak değildir. Batı'nın tüm insan hakları söylemi ve aydınlanma düşüncesi bu nedenle başarısız olmuştur. Özgürlük daha en başından politik bir şeydir. Politik olarak başarılabilir. Eğer biz insanı atomistik yani tekil ve kendi üzerine kapalı, şizoid bir birey olarak tanımlarsak ve her şeye buradan başlarsak daha en başında özgür olmanın yollarını da kapatmış oluruz. Çünkü özgürlük, *bir arada olma ve birlikte yaşama sanatı olarak gerçekliğe kavuşabilir*. Sonuç olarak, Marx, *politika ve yurttaş olma sanatını adalet duygusu ve diğerlerine saygı temelinde dostça birbirine bağlanma ve bir olmada temellendirir. Bu erdem, yalnızca diyalektik gibi üstün bir düşünme biçimi ve gerçek felsefe ile öğretilir*. Dolayısıyla, Prometheus'un ızdırabını, bugün modern teknolojinin doğal çevrenin bozulması ve yıkımındaki rolü açısından düşünebiliriz. Teknolojinin özünü ve onun insan varoluşuyla olan kökensel ilişkisini açıkça sorgulayabilmenin tek yolu budur. Çünkü modern çağın krizi, yalnızca bir teknoloji sorunsalı da değildir. Teknoloji tek başına insan ve doğa ilişkisinin tarihsel olarak yitirilmesinden sorumlu tutulursa, kendimize yalnızca bir günah keçisi seçmiş oluruz. Aksine o, insanla ilgilidir. Bu nedenle, politik, toplumsal, varoluşsal bir sorunsaldır.

O halde, teknolojiiden başka neleri göz önünde bulundurmalıyız ona bakalım. Ekonomik sistem, kültürel farklılıklar ve kültürlerle özgü değer skalaları, atomistik birey anlayışı ve bunun doğal uzantısı olan ben-cillik ve çıkar ilişkileri. Bu, modern teknolojinin temelinde modernleşme sürecine ait olduğunun açık anlatısıdır. Devlet politikalarının bu konuda olumlu ya da olumsuz nasıl bir rolü olabilir? Bir yandan, devlet soyut bir kavramdır. Ancak diğer yandan bu soyut kavramın somutlaşması kendini iki biçimde gösterir: 1) İlki, devletin politikalarıdır ve bu politikalar bilim adamları, sanayiciler, tüketiciler ve tüm diğerlerinin tavrında açığa çıkar. Ancak buradaki temel sorun, doğal çevrenin bu insanların insiyatifine göre savunulamayacağıdır. Bu noktada, devletin ikinci anlamı açığa çıkar: O da güç, kontrol ve yasaklar olarak gerçekleşen *iktidar*'dır. *Devlet, yeni suç yasaları, yasaklar, sanayi lisansları ile insanların eylemlerini kontrol eden bir role de sahiptir ve bu belki de devletin özsel gücüdür*.

Peki, modern toplumda devletin rolü nedir? Bu konuda, Feinberg ve Rawls gibi liberal politika yanlısı düşünürler, suç yasasına ahlaksal sınır koyma ya da adil toplum olma isteğini vurgulamaktadır. Ancak toplumsal ve politik olarak göz ardı edilemez bir sorun olan çevre krizi söz konusu olduğunda, devletin yasallığı ve gerekçelendirilmesi açısından böyle bir konunun çok fazla değer taşımadığı görülür. En temel liberal değer, yurttaşların özerkliğine saygıdır. Devlet bunu yasallaştıramaz. Ancak buradan, liberalizmin insanı kendi dışındaki doğaya zarar verme konusunda devlete sınırlama hakkı tanımadığı sonucu da çıkmaz. Liberalizm, bu konuda iki devlet politikası sunar: 1) Toplumsal adalet (bireyin her tür zarardan kendini korumasıdır. Burada, suyun-havanın kirletilmesi, kimyasal atıkların sağlığa verdiği zarar örnek verilebilir), 2) Nesil-kuşaklar arası adalet (yeryüzünü atalarımızdan aldığımız gibi gelecek kuşaklara bırakmalıyız. Çölleşmeye ya da türlerin yok olmasına neden olmamalıyız). Bu iki liberal ilke oldukça dardır. Öncelikle insan varoluşunun çıkarlarını temel alır. Devletin sınırlama yetkesi yalnızca insan yaşadığı çevrede zarara uğradığında yasallaşmaktadır. Bu nedenle de liberalizm, insan merkezci düşünmeyi aşamamıştır. Diğer yandan, burada, zarar konusu da sınırlı bir biçimde anlatılmaktadır. Zarar olarak görülen yalnızca refaha, sağlıklı yaşama ait çıkarlar ve de temel ihtiyaçların zarar görmesidir. Dolayısıyla devlet denetimi yalnızca bireylerin zarar görmesi durumunda devreye girer. Özerklik bu anlamda en temel değer olur. Ancak insana zarar vermeyen birçok şey doğaya zarar verebilir. Diğer yandan bireyin özerk olmasının zorunlu koşullarını kültürel ve toplumsal yaşam seçeneklerinin arttırılması belirlemektedir. Yani özerkliğe dönüşen özgürlük verili seçeneklerin arttırılmasından başka bir anlam taşımaz olmuştur.

Peki, güzel, sağlıklı canlı çeşitliliği zengin yerler bu özerkliğin koşulu değil midir? Ancak böyle bir yaklaşımla yeni özerkliğin koşulları genişletildiğinde devlet tüm bunlara ilişkin konularda yetke olacaktır. Bu görüşler geç liberalizme aittir. Özerklik, kendini yönetme, kendi kendisinin efendisi olmayı anlatır. İçerden gelen baskı güçleri kadar dıştan gelen bir özgürlüğü de anlatır. En çok da bireyin kendi yaşamına ilişkin konularda karar verme özgürlüğüdür ve burada özgürlük *yetke*'ye dönüşmüştür. Tabii tüm bunların içinde kendini gerçekleştirme, kendini tanıma ve tanıtma da vardır. Atomistik birey, özerkliğin temel savunusudur. Toplumsallığından ve topluluk ruhundan yalıtılmış ve kendine yeten birey anlayışı burada temel değerdir. Liberalizm için, çevre, bu nedenle, özerk kişinin toplumsal ve kültürel çevresidir. Peki, en değerli yaşam, özerk yaşam mıdır? Oysa içinde var olduğumuz durum için en yüksek değer özerkliğe indirgenmiştir. Özerk olabilmenin temelinde ise zorunlu koşulların tamamlanmış olması bulunur. Bu zorunlu koşullar, Rawls'da yaygın liberal

yaklaşımında olduğu gibi, insanın kendini gerçekleştirmek ve seçtiği yaşamı planlayabilmek için gerek duyduğu temel ihtiyaçların sağlanmasıdır. Doğal ve toplumsal olarak ikiye ayrılan bu ihtiyaçlardan, devlet, toplumsalı sağlamakla yükümlüdür.

Devlet politikalarından, düşünme biçimine, insan merkezlikten ekonomiye, üretime, teknolojik tavra değin tüm bu oluşumlar, bir arada, insan ve doğa ilişkisinin çarpık, bozuk ve yıkıp tüketmeye yönelik biçimini oluşturur. Çevre krizinin en çok da modern bir olgu olarak sesini duyurması, Heidegger'in söylediği gibi, içinde bulunduğumuz çağın tüm olanaklarıyla “açık” olmasında gizlidir. Her şey “açık”tır. Bilinmeyen, gizlenen, henüz açığa çıkmamış olana yer yoktur. Bir şeyin gizini korumasına değil, her biçimde o şeyi manipüle etmeye yöneliktir. Her şey anlaşılır kılınmaya, tüketilip bitirilmeye hazır olarak beklemektedir sanki. Bu, yalnızca bir değer sorunu olamaz. Bir şeyin *kendini açabilmesiyle* ilintilidir. Ancak genel olarak çevre sorunlarıyla mücadele biçimine bakıldığında, bunun çok da köktenci olmadığı yalnızca belli sorunlar üzerine yoğunlaştığı gözlenir. Geleneksel etiğe yöneltilen eleştiriler kapsamında ortaya çıkan çevre etiği oluşturma düşüncesi ve bu düşüncenin hayvan hakları, yeryüzü etiği gibi biçimlerinin yanı sıra ekofeminizm, derin, sığ ekoloji, politik ekoloji gibi farklı çeşitleri de vardır. Bu konuda en temel düşünce ise insan merkezci tavrın çevre merkezci olanla yer değiştirme gereğidir. Ancak buraya kadar anlatılanlar göz önüne alındığında Prometheus'tan modern teknolojiye uzanan bu derin acı, insan ya da çevrenin merkeze alınmasından çok daha radikal bir dönüşümü arzular. Bu dönüşüm, insan varoluşu ve ait olduğu çevre arasındaki ilişkinin kökensel biçimiyle olanaklıdır. Prometheus'un insana armağanı olan *tekne*, bir şiddet, baskı, kontrol aracı değil; insan varoluşunu onu kuşatan şeylerle, dünyasıyla ve kendisiyle bir araya getiren bir birlik olmalıdır ve bu birlik her durumda etik bir kavram ya da tavır gerektiriyorsa bu durumda, modern kentli insan varoluşunun ilkel topluluklar ya da yerlilerden öğreneceği iki temel ilke olmalıdır: *koşulsuz saygı ve de sorumluluk*.

Sözlerimi Heidegger'in Sofokles'in *Antigone* Trajedisi'nde yer alan koral bölümün insana övgüsüne ilişkin özgün ve çarpıcı yorumu eşliğinde bitiriyorum. Koronun sözlerinin burada bizim için değerli olan kısmı şöyledir: *Kışın güneyden esen tehlikeli rüzgârlarında yılmadan yürütür salını köpüklü sularda, dağlar ve azgın dalgalar arasından yol alarak. Ve insan, düşünür de enine boyuna, eker toprağı, vurup düşürür gökyüzünde hafifçe süzülen kuşları, avlar yeryüzünün vahşi canlılarını ve de denizlerde yaşayan yaratıkları*. Heidegger, bu sözlerin övgü olmadığına dikkat çeker. Eğer sözler ardında gizlenen çok daha derin

anlamlarının eşliğinde yeniden okunursa kendini bize açıkça gösteren şu olacaktır: İnsan, evet, gerekirse dağları deler, salını azgın sulara yürütür, yılmaz ve de vazgeçmez. Toprağı eker, kuşları vurur, denizdeki yaratıklara bile rahat vermez. *Tehlikelidir. Bu, bir övgü değildir. Çünkü övülen, kaçılandır.* İnsan, bu ürkünç meziyetleriyle övülmek yerine onlarla ne yapacağını en iyi biçimde bilmesi gerekendir. O, en sorumludur. Var olan her şeyin değerini en iyi tanıması gereken odur. Bu nedenle, insan, en sorumlu ve yaşamın tüm oluşumlarına en çok saygı duyması varoluşsal olarak zorunlu olan bir varlık biçimidir; en saygın varlık değil...